

ПРАВО І ПОЛІТИЧНА НАУКА

УДК 32:232

МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕОРІЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ДО ПОЯСНЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ПЕРЕХІДНИХ ДЕРЖАВАХ

Маргарита ЧАБАННА, кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології Національного університету «Києво-Могилянська Академія»

Зважаючи на суперечливості використання теорії модернізації для пояснення демократичних суспільно-політичних змін, запропоновано звернути увагу на питання оцінки цілей та результатів модернізаційного процесу у контексті його сприйняття як лінійного процесу з чітко визначеною метою відповідного розвитку, а також питання джерел модернізаційних процесів, які визначають стихійність або цілеспрямованість відповідних змін, штучності модернізації у деяких країнах, де її здійснення є так званою «модернізацією навздогін».

Ключові слова: політичний транзит, перехідний режим, модернізація, теорія модернізації, демократизація, неоінституціоналізм.

При вивченні демократичного транзиту та функціонування перехідних режимів необхідним є врахування як причин відповідних трансформацій та їх передумов, так і особливостей етапів здійснення демократизації та тих цілей, яких має бути досягнуто в результаті транзиту для кожної конкретної держави. Це зумовлено наявністю різних політичних традицій, умов історичного розвитку країн, їх соціокультурних особливостей. Потреба брати до уваги ці чинники визначає напрями досліджень та їх спрямованість на врахування особливостей здійснення політичних змін.

Для пояснення сутності відповідних перетворень, починаючи з середини ХХ століття, запропоновано декілька теорій, формування яких спричинено відповідними трансформаціями у країнах Південної та Східної Європи, Азії, Африки та Латинської Америки. Водночас розробка комплексних підходів потребувала від їх авторів врахування досвіду інституційного розвитку демократій, початок становлення яких відбувся ще у ХVІІ ст. Відповідно кожен з підходів має переваги та недоліки, які свідчать на користь його застосування або доводять потребу подальших теоретичних розробок.

Однією з перших теорій, у якій приділено увагу питанню демократичних трансформацій, є сформульована у 50-х рр. ХХ ст. теорія модернізації, згідно з якою перехід від традиційного до сучасного суспільства насамперед пов'язаний з формуванням ліберально-демократичних інститутів, правової держави та громадянського суспільства. У цей період С.М. Ліпсет, Д. Лернер та багато інших вчених, спираючись на праці Е. Дюркгейма, К. Маркса, Г. Спенсера, М. Вебера, Ф. Тьонніса, Г. Зіммеля, О. Конта, запропонували тезу про спричиненість політичних трансформацій соціальними та економічними змінами. Зокрема, предметом численних досліджень став взаємозв'язок між показниками ВВП та процесом демократизації [1–3]. В цілому поняття модернізації позначають «сукупність різного роду економічних, політичних, державно-правових, психологічних, культурологічних зрушень та перетворень конкретного суспільства у напрямі його осучаснення і постійного вдосконалення; наближення соціальних і політичних систем та їхніх фрагментів до максимально можливого рівня розвиненості» [4, с.11]. Вихідною точкою при цьому є традиційне суспільство. Проте потрібно зважати на те, що поняття традиційного та сучасного суспільств у теорії використовують не як часові характеристики, а як абстрактно-

типологічні, які відображають «різний рівень цивілізаційної зрілості соціальних систем», наявність «різних механізмів соціальної регуляції і адаптації, а також технологій соціальних змін», фіксують «різні місце і роль індивіда в різних соціальних системах та можливості його самореалізації» [4, с.33]. Традиційне суспільство є статичним, орієнтованим на спрощені форми економічного відтворення, тому притаманними для нього є нетерпимість до радикальних змін, регламентація політики традиціями та звичаями, наявність стійких зразків політичної поведінки; аполітичність та некритичність населення щодо влади, низький рівень інституціоналізації соціальної та політичної системи, велика роль авторитету тощо. Натомість сучасне (у теорії – індустріальне та постіндустріальне) суспільство є динамічним, для якого властиві адаптованість до змін, відносна стабільність та гнучкість внутрішньої структури, високий рівень спеціалізації політичних інститутів та диференціації їх функцій, орієнтація на консенсусне вирішення питань, не просто сприйняття, а ініціювання громадянами політичних, економічних, суспільних, культурних змін [4, с.33–34].

Про здійснення модернізації можемо говорити лише тоді, коли зміни у таких сферах, як політична, економічна, соціальна, культурна, є пов'язаними між собою та взаємобумовленими. Тому при дослідженні модернізаційних процесів необхідно використовувати міждисциплінарний підхід для пояснення відповідних змін. Про комплексність перетворень при переході від традиційного до сучасного (у контексті численних досліджень – демократичного) суспільства йдеться у працях таких теоретиків, як Д. Растоу, А. Турен, С. Гантінгтон, М. Леві, Д. Ептер, Е. Шиллз, Т. Парсонс, Д. Лернер, Н. Смелзер, Е. Хаґен, Е. Гідденс тощо. У працях українських дослідників увагу вказаному питанню приділено М. Михальченком, В. Горбатенком¹, В. Якушиком, В. Солдатенком, Г. Зеленько, О. Дергачовим та іншими вченими.

Отже, соціальну модернізацію спричинено розвитком ринкової економіки, демократичних політичних інститутів, реформуванням правової системи. Відповідно внаслідок модернізації відбувається зростання соціальної мобільності, зростання ролі нормативного регулювання соціальних відносин (на відміну від традиційного суспільства), розвиток інститутів регулювання та управління цими відносинами, секуляризація та в цілому зростання кількості та ролі формальних соціальних інститутів. Важливим аспектом культурної модернізації є розвиток індивідуалізму, а також зростання рівня писемності, що є суттєвим для можливостей впровадження нових цінностей та норм. Тут варто вказати, що стосовно так званої модернізації особистості вчені виокремлюють формування таких рис політичної свідомості: раціоналізація, індивідуалізм, відкритість до змін, сприйнятливість інновацій, підтримка плюралізму в усіх сферах, орієнтація на майбутнє, переконаність у власній впливовості, довіра до влади, віра у справедливості її дій, повага до інших, незалежно від соціального статусу, цінування формальної освіти² [6]. Економічна модернізація передбачає перетворення, які насамперед пов'язані з лібералізацією економіки. В цілому, стосовно політичних трансформацій при переході від «традиційного» до «сучасного» суспільства процес модернізації пов'язаний із запровадженням демократичних інститутів, розвитком правової держави та формуванням громадянського суспільства. До політичних перетворень також відносять створення інститутів, які сприяють громадській участі, диференціацію та спеціалізацію політичних ролей у суспільстві, розвиток бюрократичних відносин, зміну еліт тощо.

¹ В. Горбатенко, досліджуючи процеси реформування у контексті модернізації у сучасній Україні, пише про такі аспекти, як юридичний (перехід від уявної до реальної правотворчості), політичний (у тому числі подолання деструктивної поведінки еліти) та соціальний (у тому числі гармонізація системи соціальних цінностей і пріоритетів) [5, с.41].

² Наприклад, Н. Смелзер як один з авторів теорії, акцентуючи увагу на багатовимірності вказаного процесу, пояснював модернізацію виникненням нових технологій, урбанізацією, появою виборчого права, виникненням політичних партій, розвитком демократичних інститутів, зростанням рівня писемності населення, ролі знань та цінності кваліфікованої праці, зростанням соціальної мобільності, індивідуалізмом, зменшенням детермінованості поведінки особи соціальним становищем тощо [7, р.747–748].

Таким чином, ще раз підкреслимо, що вивчення модернізаційних процесів, у тому числі їх аспектів, пов'язаних з демократизацією політичної системи, запровадженням ринкових механізмів і трансформацією політичної свідомості суспільства, повинно бути комплексним з урахуванням того, що політична, економічна, соціальна, правова системи держави є взаємозалежні та реформування однієї з них або неминуче приводить до сутнісних змін в інших (за умови успішних демократичних перетворень), або порушує злагодженість їх функціонування (за умови стійкості традицій, на які спирається функціонування однієї або декількох з них). Враховуючи досвід модернізаційних перетворень, на нашу думку, варто стверджувати, що перший варіант є результатом первинної модернізації, а другий – наслідком так званої «модернізації навздогін».

Первинна модернізація, яку називаємо органічною, відбулася ще у XVI–XIX ст. у країнах Західної Європи та Північної Америки з запровадженням парламентської форми правління, закріпленням принципу поділу влади, становленням партійних систем – змінами, чинниками яких є об'єктивно зумовлені соціально-політичні та економічні умови розвитку країн. Другий етап модернізації властивий для держав Східної та Південної Європи, Росії, Японії, Туреччини; третій етап – для країн Азії, Африки, Латинської Америки; саме ці два етапи є «модернізацією навздогін», коли модернізація є процесом із заздалегідь визначеною метою, на відміну від первинної модернізації, коли становлення демократичних та ринкових інститутів, впровадженням відповідних норм, цінностей тощо відбувалися поступово, відповідно до умов історичного розвитку та потреб суспільства. При цьому модернізація, розвиток країн, який є поступовим переходом від традиційних форм улаштування політичної, економічної, соціальної сфери (що супроводжується поступовою зміною інститутів, повільним впровадженням демократичних цінностей та норм, визнаних більшістю громадян), зумовленим об'єктивними умовами (такими як промислова революція, зміна форми державного правління) та розтягненим у часі, вважається органічною. Застосовують також поняття стихійної та цілеспрямованої модернізації, коли поступове формування передумов для якісних зрушень у певних сферах суспільного життя є стихійною (або спонтанною) модернізацією, а результат свідомих зусиль її суб'єктів, якими можуть виступати еліти, суспільні групи, окремі громадяни тощо, є цілеспрямованою модернізацією.

На сучасному етапі модернізацію не завжди вивчають як позитивний процес, вказуючи на те, що його можуть супроводжувати конфліктні та кризові явища. Подібні ситуації виникають «внаслідок вторгнення готових зразків, напрацьованих модернізованим світом, у соціально-історичний контекст суспільства, яке не встигло пройти стадію модернізації за рахунок внутрішніх процесів» [4, с.32], коли відповідне відставання спричиняє суперечності між традиційними та запровадженими або реформованими інститутами, які є невластивими для відповідного суспільства. Таким чином, поняття модернізації потрібно застосовувати доволі обережно: його використання для пояснення пов'язаних зі здійсненням промислової революції та становленням парламентаризму у країнах Західної Європи та Північної Америки процесів є виправданим; проте штучна модернізація країн регіонів, які у своєму розвитку суттєво відрізняються від розвинених демократій, свідчить лише про частковість успіху запровадження демократичних та ринкових інститутів, пов'язану з особливостями історичного, соціально-політичного та економічного розвитку відповідних держав. Окремі країни здатні швидко пройти всі етапи модернізації завдяки «революційним засобам»³ [8, р.38], запозиченню досвіду та технологій, якщо їх традиції та політична культура суспільства є пристосовуваними та адаптованими до вказаних процесів. Водночас традиції багатьох країн (особливо поза межами Європи та Латинської Америки) є настільки стійкими та непридатними для реформування у межах здійснення насамперед політичної модернізації, а ідентичність населення є настільки відмінною від ідентичності західних суспільств, що комплексне впровадження невластивих для них ін-

³ У цьому контексті С. Гантінгтон писав про необов'язковість послідовного проходження всіх етапів модернізації та можливість швидкого її здійснення.

ститутів та цінностей або стикається з опором як еліт, так і не-еліт, або існує за переважання неформальних інститутів та традиційних для суспільств цінностей. Вчені виокремлюють низку наслідків для перехідних суспільств, пов'язаних з боротьбою суспільних груп за владу, зі спробами впровадження нових цінностей, серед яких: деконцентрація влади, «уявний конституціоналізм», невідповідність результатів законотворчої діяльності суспільним потребам; протистояння правлячої еліти та опозиції; концентрація владних ресурсів тощо. Використовуючи поняття «кризового синдрому модернізації» для пояснення взаємодії між «процесом диференціації (структурної багатоманітності політичної системи), вимогами рівності політичної участі, рівномірного розподілу ресурсів і здатністю політичної системи до інтеграції, що базується на ефективності політичних і адміністративних рішень», вчені вважають його наслідком взаємозв'язку кризи ідентичності (внаслідок суперечностей соціально-структурних підрозділів суспільства з політичною системою), кризи легітимності (внаслідок недовіри населення до влади та невизнання методів її діяльності), кризи участі (внаслідок відчуження населення від політики, обмеження владною елітою можливостей громадської участі та опозиційної діяльності), кризи проникнення (внаслідок невідповідності проголошених владою цілей і напрямів соціального розвитку реальній соціально-політичній ситуації), кризи розподілу (порушення принципів забезпечення прийняттого для суспільства рівня матеріального добробуту і допустимої межі соціальної рівності й соціальної справедливості) [4, с.32–33].

Тому зміст перетворень при «модернізації навздогін» для ефективного їх здійснення потребує насамперед приділення уваги національній специфіці – тим політичним відносинам, формам взаємодії, суспільній свідомості тощо, які є традиційними для конкретного суспільства, – для визначення меж та способів впровадження нових інститутів, норм політичної взаємодії, цінностей тощо.

Отже, враховуючи наведене вище, у контексті суперечливості використання теорії модернізації для пояснення відповідних суспільно-політичних змін, варто звертати увагу на питання: 1) оцінки цілей та результатів модернізаційного процесу у контексті його сприйняття як лінійного процесу з чітко визначеною метою відповідного розвитку; 2) джерел модернізаційних процесів, які визначають стихійність або цілеспрямованість відповідних змін; 3) штучності модернізації у деяких країнах, де її здійснення ми називаємо «модернізацією навздогін».

Внаслідок вказаних суперечностей деякі з авторів теорії модернізації з часом виступили її критиками [9], піддаючи сумнівам твердження про спричиненість демократизації процесом економічного зростання. Натомість вони доводили існування протилежного вектора трансформацій, коли саме запровадження демократичних інститутів веде до економічного зростання. Як політологи, так і економісти здійснюють перегляд теорії модернізації, ілюструючи численними прикладами положення про те, що економічні зміни не завжди спричиняють успішну демократичну трансформацію. Наприклад, економічні реформи у Китаї та В'єтнамі не привели до відповідних політичних перетворень, що ставить під сумнів залежність політичних реформ від зовнішньоторговельних чинників, надання фінансової допомоги, позик, спрямованих на покращення економічного становища відповідних країн.

Сьогодні деякі вчені продовжують стверджувати про можливість сприяння економічних реформ процесу демократизації, але з урахуванням того, що економічне зростання часто сприяє зміцненню авторитарних режимів. Водночас, коли основні інституційні зміни відбуваються на вищих рівнях економічного розвитку, імовірність їх впливу на процес демократизації є високою. Економічне зростання зумовлює збільшення урядових інвестицій, підтримку наявного у державі режиму та очікування населенням подальшого поліпшення економічної ситуації. При цьому існує твердження про те, що зростання посилює владу диктатора, проте послаблює диктатуру [10, р. 785–786].

Окрім того, оскільки розвиток теорії модернізації відбувався насамперед паралельно зі здійсненням процесів демократизації, її критику зумовлено саме процесами

«зворотних» демократизацій, які відбулись у період її «третьої хвилі». У такому контексті вчені [2; 11] показують відмінності між результатами впливу ендогенних та екзогенних чинників, коли за наявності перших економічний розвиток країни збільшує імовірність демократизації у країні, за наявності другого типу чинників – економічний розвиток сприяє зміцненню встановлених демократій [10, р. 786]. Отже, на думку вказаних вчених, демократичний транзит мало залежить від економічних реформ, проте демократичні інститути є більш стабільними у країнах з високим рівнем економічного розвитку.

Потребу перегляду взаємозв'язку економічних та політичних перетворень зумовлено тим, що: 1) класична теорія модернізації не враховувала інституційну трансформацію в цілому, приділяючи увагу лише такому результату, як демократизація; 2) потрібним є неінституційне пояснення демократизації, оскільки це дозволяє пояснити, чому зв'язок між економічним розвитком та демократичним транзитом є не зовсім таким, як описано в теорії; формування стимулів у акторів відбувається у протилежних напрямках, оскільки економічний розвиток посилює стимули для економічного урядування, але й збільшує видатки, які пов'язані зі зміною наявних інститутів; 3) раніше проведені дослідження недооцінювали зв'язок між економічним розвитком та демократією, тоді як важливі інституційні зміни є менш імовірними на вищих рівнях економічного розвитку, але умовна імовірність демократичності цих змін є набагато вищою [10, р. 786]. Щодо застосування неінституційного підходу, на нашу думку, принципово важливим є врахування взаємовпливу формальних та неформальних політичних інститутів у процесі здійснення трансформації політичного режиму в державі. Саме питання їх взаємодії, а також врахування опортуністичної поведінки суб'єктів здійснення демократизації та невизначеності, властивої для перехідного періоду, є предметом вивчення теорій, сформованих у межах неінституціоналізму. Врахування цих чинників сприятиме комплексності відповідних досліджень, оскільки дозволить приділити увагу тим чинникам, які супроводжують інституційні зміни.

Окрім того, нехтування потребою враховувати специфіку розвитку окремих країн призвело до вживання понять контрмодернізації, псевдомодернізації, неомодернізації тощо. Зокрема, поняття «контрмодернізація» вчені, у тому числі відомий автор теорії А. Турен, почали використовувати у 70–80-ті рр. ХХ ст. для пояснення «недоцільності використання модернізації західного зразка як універсального механізму для незахідного світу без урахування соціокультурних особливостей кожної окремо взятої країни» та необхідності «збереження в умовах реформування відсталих країн їхніх національних культур, ідентичності, традиційних способів життя» [4, с.35]. У цілому критиками поняття модернізації та розробниками таких понять, як неомодернізація, контрмодернізація, постмодернізація, є Р. Пребиш, Р.Г. Франк, Ф.Е. Кардозо, Р. Ставенхаген, М. Каплан, С. Гантінгтон, В. Хорос та інші, переважно представники країн, де у певні періоди відбувалися намагання здійснити вторинну (або штучну) модернізацію.

Отже, насамперед врахування відповідних особливостей модернізаційних процесів спричинило перегляд теорії. Іноді, підкреслюючи певні розбіжності з основними ідеями теорії модернізації, виокремлюють: динамічну модель переходу, запропоновану Д. Растроу, який приділив увагу особливостям історичного розвитку країн та виокремив фази процесу демократизації; структурну теорію демократизації (представниками якої вважають С. Гантінгтона, К. Реммера, Т.Л. Карла, А. Пшеворського та інших вчених, які не наполягають на прямій залежності процесу демократизації від економічних, культурних та освітніх чинників, сукупність яких відрізняється для різних країн) та процесуальну модель, у якій також зроблено акцент на національних особливостях, контексті перетворень та ролі випадковості у процесі формування суспільних і політичних інститутів. Так само, як у 70-ті рр. минулого століття було запропоновано теорію конвергенції для залагодження суперечливих аспектів модернізаційної теорії, застосовуваної до пояснення розвитку СРСР, країн Східної Європи, Куби, Китаю, В'єтнаму, – на сучасному етапі відбувається розробка поняття постмодернізації, яке спирається на ідею про основну роль не політичних, а культурних та ціннісних змін та передбачає успішне здій-

снення політичних та економічних перетворень зі збереженням суспільством власної ідентичності. Окрім того, теорія постмодернізації набуває популярності у країнах, де відбувається штучна модернізація, оскільки деякі дослідники, пов'язують цей процес не лише з реформуванням, а і з відмовою від ідентичності⁴. Потребу застосування поняття постмодернізації⁵ окреслив Р. Інглегарт, оскільки нові соціальні перетворення у сучасних державах не може бути пояснено теорією модернізації [14, с.268]. При цьому деякі прихильники цього підходу (якими є С. Гантінгтон [8], В. Хорос [15] та інші) звертають увагу на досвід країн, які здійснили успішні перетворення зі збереженням власних традицій.

Суттєво долає деякі недоліки модернізаційної теорії теорія демократичного транзиту, розроблена у 70–80-ті рр. ХХ ст. вченими, у тому числі представниками теорії модернізації (які водночас почали виступати авторами теорії транзиту); автори цієї теорії стверджують, що процеси демократизації у різних регіонах мають відмінності, оскільки «до демократії можливо йти багатьма шляхами» [16, с.590], коли не обов'язковим є перехід від авторитарного режиму до демократії, існують численні чинники, які впливають на перебіг і результати транзиту, та з переходом демократії «у фазу консолідації дедалі частіше виявляються неповторно-специфічні особливості реакцій конкретних соціумів на демократичний виклик» [4, с.20]. Зокрема, специфіка посткомуністичних та постсоціалістичних режимів (насамперед стосовно масштабності перетворень) спричиняє складність їх порівняння з іншими авторитарними режимами⁶, оскільки вихідним пунктом у процесі демократизації є «авторитарний статус-кво», який передує цьому процесу, особливості старого режиму та соціальні умови, які сприяли формуванню авторитарної системи – «старому суспільству» [21, с.645–646].

З іншої сторони, існує ширша інтерпретація модернізаційного процесу. М. Михальченко пропонує використовувати поняття «модернізація» не лише для пояснення переходу від традиційних до сучасних суспільств, але і для пояснення «вдосконалення» сучасних суспільств⁷.

Якщо брати до уваги те, що при дослідженні здійснення політичних трансформацій у перехідному суспільстві, зокрема їх етапів, акцент робиться на фазах лібералізації, демократизації, ресоціалізації тощо⁸, з урахуванням нелінійності відповідних перетворень, що зумовлює «неповерненість» до попереднього способу функціонування політичної системи, – теорія модернізації, як і деякі інші підходи до дослідження трансформаційних процесів, повинна використовувати методологію, яка дозволяє не лише враховувати національні відмінності країн, але й пропонувати індикатори для визначення цих відмінностей одна від одної, з одного боку, та від «чистих типів» політичних режимів – з іншого.

⁴ Про відмову від ідентичності пише російський дослідник В. Межуєв [12].

⁵ Натомість Е. Гідденс, наприклад, не погоджується з використанням такого терміна [13].

⁶ У цілому питання є широко досліджуваним [17–19]. Наприклад, так звана багатовимірність посткомунізму, про яку пише М. Макфол [18], сприяє розвитку різних інтерпретацій перехідного періоду (як демократизації авторитарного режиму, як трансформації політичної системи із збереженням традиційних рис тощо) [20]. У такому контексті варто навести твердження українських вчених про те, що процесу модернізації в Україні властиві «кілька одночасних сутнісних переходів: від соціалізму до капіталізму, від планової до ринкової економіки, від тоталітаризму до демократії, від масового до індивідуально-орієнтованого суспільства» [5, с.40]. В. Горбатенко вказує на «гібридний варіант політичної модернізації, який колівається між реформою “зверху” і реформою засобом консолідації політичних сил» [5, с. 41].

⁷ Тому, як стверджує вчений, «модернізаційний підхід можна і потрібно поширювати і на сучасні західні та незахідні суспільства. Тоді відпадає необхідність у розмитих концепціях «постмодернізації», що знижують точність політологічного, економічного і соціологічного аналізу» [22, с.19].

⁸ На думку А. Пшеворського, фазами транзиту є лібералізація та демократизація. Ф. Шміттер та Г. О'Доннелл додали фазу ресоціалізації, коли відбувається опанування суспільством демократичних цінностей, норм, правил політичної взаємодії, що сприяє включеності громадян у нову політичну систему.

Такі розробки в межах теорії модернізації та її доповнення свідчать про прагнення пристосувати наявні підходи до сучасних потреб дослідження, пов'язаних з посиленням наслідків неврахування відмінностей держав тих регіонів, де демократичні традиції не є усталеними, від розвинених демократій. Отже, теорія модернізації, коли йдеться про пояснення сутності демократичних трансформацій, є доволі корисною, проте у її межах в історичному контексті кращим є пояснення первинної модернізації, яка є органічним процесом становлення та розвитку демократичних інститутів, запровадження у суспільну свідомість демократичних цінностей та норм, закріплення відповідних правил політичної взаємодії. Натомість дослідження політичних трансформацій у країнах, для яких демократичні традиції є невластивими, потребує суттєвого доповнення теорії з урахуванням національної специфіки досліджуваних держав, необхідності узгодження нових інституційних змін та традицій, притаманних суспільству та політичній системі кожної з них.

Література

1. Diamond L. Economic Development and Democracy Reconsidered. // *Reexamining Democracy: Essays in Honor of Seymour Martin Lipset* / Eds. G. Marks and L. Diamond. – Newbury Park, CA: Sage Publications. – 1992. – P.93–139.
2. Przeworski A., Alvarez M.E., Cheibub J.A., Limongi F. *Democracy and Development: Political Institutions and Well-being in the World, 1950–1990*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2000. – 321 p.
3. Rueschemeyer D., Stephens E.H., Stephens J.D. *Capitalist Development and Democracy*. – Chicago: University of Chicago Press, 1992. – 387 p.
4. Суспільно-політичні трансформації в Україні: від задумів до реалій / В.Ф. Солдатенко (кер. авт. кол.) та ін. – К.: Парламентське вид-во, 2009. – 536 с.
5. Горбатенко В. Характеристика сучасного етапу політичної модернізації України // *Сучасна українська політика: політики і політологи про неї*. – 2005. – Вип. 7. – С.40–46.
6. Ермаханова С.А. Теория модернизации: история и современность // *Актуальные проблемы социально-экономического развития: взгляд молодых ученых* / Под ред. В.Е. Селиверстова, В.М. Марковой, Е.С. Гвоздевой. – Новосибирск: ИЭОПП СО РАН, 2005. – С.233–247.
7. Smelser N.J. *Processes of social change* // *Sociology: An Introduction*. / N.J.Smelser (ed.). – New York: Wiley, 1973. – P.671–748.
8. Huntington S.P. *The change to change: modernization, development and politics* // *Comparative Modernization* / C.E. Black (ed.). – New York: Free Press, 1976. – P.25–61.
9. Acemoglu D., Johnson S., Robinson J.A. *The Colonial Origins of Comparative Development* // *American Economic Review*. – 2001. – Vol.91, No.5. – P.1369–1401.
10. Kennedy R. *The Contradiction of Modernization: A Conditional Model of Endogenous Democratization* // *The Journal of Politics*. – 2010. – Vol. 72, No. 3. – P.785–798.
11. Przeworski A., Limongi F. *Modernization: Theories and Facts* // *World Politics*. – 1997. – Vol.49, No.2. – P.155–183.
12. Межуев В. Ценности современности в контексте модернизации и глобализации [Электронный ресурс] // Информационный гуманитарный портал «Знание. Понимание. Умение». – 2009. – №1. Философия. Политология. – Режим доступа: <http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2009/1/Mezhuev>.
13. Гидденс Э. *Последствия модернити* // *Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология* / Под ред. В.Л. Иноземцева. – М.: Academia, 1999. – С.101–122.
14. Инглетарт Р. *Модернизация и постмодернизация* // *Новая индустриальная волна на Западе* / Под ред. В. Иноземцева. – М.: Academia, 1999. – С. 261–291.
15. Хорос В. *Модернизация в России и Японии (цивилизационные аспекты)* // *Мировая экономика и международные отношения*. – 1991. – № 8. – С.70–79.
16. Растоу Д.А. *Переходи до демократизації: спроби створення динамічної моделі* // *Демократія: Антологія* / Упор. О. Проценко. – К.: Смолоскип, 2005. – С.583–604.
17. Bunce V. *Should Transitologists Be Grounded?* // *Slavic Review*. – 1995. – Vol. 54, № 1. – P.111–127.

18. McFaul M. Post-Communist Politics: Democratic Prospects in Russia and Eastern Europe. – Washington: Center for Strategic and International Studies, 1993. – 132 p.

19. Terry S.M. Thinking About Post-Communist Transitions: How Different Are They? // Slavic Review. – 1993. – Vol. 52, № 2. – P.333–337.

20. Мельвиль А. Опыт теоретико-методологического синтеза структурного и процедурного подходов к демократическим транзитам [Электронный ресурс] // Политнаука. Политология в России и мире. – Режим доступа: <http://www.politnauka.org/library/dem/melvil.php>.

21. Пшеворський А. Переходи до демократії: лібералізація і демократизація // Демократія: Антологія / Упор. О. Проценко. – К. : Смолоскип, 2005. – С.605–648.

22. Михальченко М. Політична реальність в Україні: трансформація, модернізація, революція? // Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. – 2005. – Вип. 7. – С.18–27.

POSSIBILITY TO APPLY THE MODERNIZATION THEORY TO THE EXPLANATION OF POLITICAL TRANSFORMATIONS IN TRANSITIONAL SOCIETIES

Margaryta CHABANNA

In view of contradictoriness of using the modernization theory for explaining democratic social and political changes it is proposed to pay attention to issues of estimation of aims and results of modernization process in the context of its understanding as a linear process with a clear definite goal of corresponding development as well as issues of sources of modernization processes determining spontaneity or purposefulness of corresponding changes, artificial character of modernization in some countries where its realization appears to be the so called "modernization to run after".

Key words: political transition, transitional regime, modernization, modernization theory, democratization, neo-institutionalism.

ВОЗМОЖНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ТЕОРИИ МОДЕРНИЗАЦИИ ДЛЯ ОБЪЯСНЕНИЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ ТРАНСФОРМАЦИЙ В ПЕРЕХОДНЫХ СТРАНАХ

Маргарита ЧАБАННАЯ

Учитывая противоречивость использования теории модернизации для объяснения демократических общественно-политических изменений, предложено обратить внимание на вопросы оценки целей и результатов модернизационного процесса в контексте его восприятия как линейного процесса с четко определенной целью соответствующего развития, а также вопросы источников модернизационных процессов, определяющих стихийность или целеустремленность соответствующих изменений, искусственности модернизации в некоторых странах, где ее осуществление является так называемой «модернизацией вдогонку».

Ключевые слова: политический транзит, переходной режим, модернизация, теория модернизации, демократизация, неоинституционализм.